

Она-Ватанни боскинчилар асоратидан озод килиш, халкни мустамлака зулмидан куткариш йўлидаги курашлар, бу борадаги кахрамонликлар тарих саҳифасидан, халк хотирасидан асло ўчмайди. Соҳибкирон Амир Темур кадимий Ватанимиз Турон — Туркистонни чингизийлар империясининг бир ярим аср давом этган жабру зулмидан халос килиш учун халк озодлик ҳаракатига етакчилик килиб, узок йиллар давомида мардона кураш олиб борди. Соҳибкироннинг улуг зафарлари Олтин ўрда ва Йилдирим Боязид босиб олган ўлкаларда ҳам мустамлака зулмини тугатишга замин яратди. Ўзбекистон халқ ёзувчиси, устоз Пиримкул Кодировнинг Соҳибкирон Амир Темур сиймоси ҳақида тўлақонли ва ҳакконий тасаввур берадиган, ишончли ва нуфузли манбаларга асосланиб ёзилган, бадиий тафаккур ва илмий мушоҳада адиб маҳорати туфайли уйғунлашиб кетган “Амир Темур сиймоси” китоби адабий жамоатчиликнинг, китобхонларнинг юксак баҳосига сазовор бўлди. Асар муваффақиятининг яна бир сабаби — унда ўтмишда содир бўлган оламшумул тарихий воқеалар моҳияти, бу воқеаларнинг бош кахрамони Амир Темур шахсияти кизикарли тарзда, пухта ўйланган бадиий композиция асосида ўзига хос жозиба билан тасвирланади. — Амир Темур мавзуси уммондай чексиз, — дейди асар муаллифи. — Уни бир китобда тўлиқ камраб олиш имкондан холи. Бу улкан мавзуда дадил қалам тебратаётган ижодкорлар бор. Биз амалга ошира олмаган ишларни улар рўёбга чиқарадилар, деган умиддаман. Қуйида “Амир Темур сиймоси” илмий-бадиасидан бир парчани эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз.

“Темур тузуклари” асрлар давомида унинг авлодлари томонидан қандай эҳтиёткорлик билан сақлангани ва уларга қандай дастуруламал бўлиб хизмат қилганлиги, сўнгги асрларда ёруғ дунё юзини кўргандан кейин ҳам қандай мураккаб йўللарни босиб ўтганлиги ўзига хос ажойиб бир тарих бўлгани учун биз бу тарихга батафсил тўхталишни лозим топдик.

Энди бевосита бу асарнинг таҳлил ва талқинига қайтайлик.

“Темур тузуклари”нинг пухта ўйланган композицияси бор. Биринчи китобда Амир Темур тарих саҳнасига чиққан пайтдан бошлаб, то Йилдирим Боязид устидан ғалаба қозонгунча бошдан кечирган қирк йиллик тарихий воқеаларни ихчам шаклда ҳикоя қилади. Бунда у ўзи эришган зафарларнинг ички сирларини авлодларга очиб кўрсатади. Айни вақтда бошдан кечирган саргузаштларининг мағзини чақиб, улардан чиқадиган

фалсафий хулосаларни мутафаккир сифатида умумлаштиради: “Мен ўн икки тамойилни ўзимга шиор қилиб олиб, ўн икки тоифадаги кишилар билан салтанатимни мустахкамладим... Бу ўн икки тоифани салтанатим фалакининг ўн икки буржи ва давлатим корхонасининг ўн икки ойи деб ҳисобладим”.

Амир Темури фалакиёт илмини яхши билган. Осмоннинг ўн икки буржидаги Хамал, Савр, Жавзо, Саратон каби юлдузлар осмон жисмлари орасида мувозанат саклашда ва қуёшнинг қоинот бўйлаб ҳаракатланишининг алоҳида дақиқаси-ю, соғиясигача аниқ-равшан кўрсатиб тушишда инсон зоти учун илоҳий бир ибрат бўлиб хизмат қилади. Шунинг учун Амир Темури ўз кўшинларига ҳам ўн икки қавмдан чиққан сипоҳийларни асос қилиб олади.

“Қармоғимдаги қирк аймақдан қуйидаги ўн иккитаси менинг ҳос навоқарларим бўлиб хизмат қилади: барлос, тархон, аргун, жалоир, тулкичи, дўлдай, мўғул, сулдус, тўғай, қипчоқ, орлот, тотар”.

Амир Темури ўзига ҳос образли тафаккур ёрдамида салтанатнинг тартиб-қоидаларини фалакнинг ўн икки буржидаги мувозанат ва уйғунликка муқояса қилиб яратганлиги Соҳибқироннинг ҳамма масалага мутафаккир сифатида ёндашадиган ва тарихда мисли қўрилмаган янгиликларни кашф этишга қодир ижодкор бўлганидан далолат беради. Амир Темури устози Абубакр Таёбодий берган доно маслаҳатларнинг тўғрилигини ўз фаолиятида синаб қўрилган ёркин воқеалар тасвири орқали исбот этади.

Жумладан, 1366 йилда Қарши қалъасини 243 қишлоқ сара жангчилар билан тунда қандай қабт этгани, кейин Амир Мусо қабиларнинг бу қалъани қайтадан босиб олишга урингани, унинг ўн икки минг қишлоқ аскарларини қандай мағлуб этганини ва уларни 6 фарсах (30 қақирим) жойгача қандай қувиб борганини Тузуқларнинг алоҳида бир қобида ажойиб маҳорат билан ҳикоя қилади. Вахш дарёси бўйида мўғул ҳони Илёсхўжанинг сон жихатидан тўрт баробар қўп бўлган лашқарини қандай тор-мор этгани ҳам авлодларга ибрат бўладиган даражадаги ёркин тафсилотлари билан кўрсатилади.

Қобоқалонининг тенгсиз сарқардалиқ тажрибасини Қобури Мирзо “Темури тузуқлари” орқали қуқур ўзлаштиради. Орадан бир юзу қирк беш йил ўтганидан кейин 1511 йилда ҳудди шу Вахш дарёси бўйида, Пули Сангин деган жойда Қобури Мирзо ҳам Чингизхон авлодларидан бўлган Шайбонийзодаларга қарши Темурбек ишлаган ҳарбий тактика ва стратегияни амалда тадқиқ этиб қатта қалабага эришади. Қобури Мирзонинг 1526 йилда Шимолий Хиндистонда, Панипат деган жойда Иброҳим Лоди устидан эришган қалабаси ҳам Амир Темурнинг ҳудди шу Панипатда 1399 йилда Султон Маҳмуд ва Маллуҳонлар билан жанг қилиб, зафарга эришганига қўп жихатдан ўхшаб қетади.

Бу фактлар Амир Темури авлодларининг “Темури тузуқлари”ни қиндан ҳам ўзлари учун ибрат манбаи деб билганликларини ва ундан дастуруламал сифатида самарали фойдаланганликларини кўрсатади.

Айниқса, Шоҳруҳ Мирзо Амир Темурнинг қуйидаги эътиқодига астойдил амал қилади. “Қавлат ишларининг тўққиз улуши қенгаш, тадбир, маслаҳат, қолган бир улуши қилич билан амалга ошишини англадим”, — деб ёзган эди Соҳибқирон ўз асарининг “Қенгашлар ва тадбирлар” деб аталган қисмида... — Тажрибадан маълум бўлдики, қенгаш икки турли бўлури. Бери — тил учида айтилгани, иккинчиси юракдан қикқани. Тил учида айтилганини шунчаки эшитардим. Юракдан айтилган маслаҳатни эса қалбим қулогига қуярдим. Қайси қиши ақлга сигадиган бир ишни қуйиниб тақлиф қилса, суюниб эшитардим: Қимқи оқилона гапларни эрларча қескинлик билан сўзласа, унга ҳам қулоқ солардим... Факат ҳар бир маслаҳатни яхши ўйлаб кўргач, энг тўғри ва савоблироғини

танлаб олардим”.

Амир Темур ўз тажрибасида синаб кўрилган бу тамойилларнинг тўғрилигини ҳам ёрқин ҳаётий мисоллар билан кўрсатиб беради. Шунинг учун Шохрух Мирзо отасидан кейин парчаланиб кетган салтанатни қайта тиклашда ва уни яна қирк йилдан ортиқ муваффақият билан бошқаришда “Темур тузуклари”да атрофлича баён қилинган йўл-йўриқларга изчил амал қилади. Худди Соҳибқирон васият қилганидек, Шохрух подшо ва унинг буюк ўғли Улугбек давлат ишларининг ўндан тўққизини тадбир, кенгаш, мураса-ю мадора йўли билан адо этадилар. Фақат бунинг иложи бўлмаган ўндан бир ҳолатларда кўшинни ҳам ишга солиб, жанг қиладилар ва аксарият ҳолларда ғалаба қозонадилар.

Тақдир тақозоси билан бу фоний дунёдан боқий дунёга кетиш пайти яқинлашганини сезган Соҳибқирон умрининг охириги соатларида ҳам ўзини мардона тутади ва донишмандларга ҳос равшан тафаккур билан яқин одамларига дил ёриб васиятлар қилади. Шунда севимли умр йўлдоши Сароймулкхоним, набиралари Улугбек ва Иброҳим Мирзолар, содиқ беклари Шохмалик, шайх Нуриддинлар кўзига ёш олиб дейдилар: “жонимиз сизга садақа, қошки худо бизнинг жонларимизни олиб, сизнинг жонингизни бағишлагай” дейдилар. Соҳибқирон дейди: “Сизларни Худога топширдим. Ҳазрат ҳақдин умидим борки, менга раҳмат қилгайким, золимларнинг эликларини мазлумлардин қиска қилибдурмен”.

Шу сўнги дақиқаларда ҳам Амир Темур фарзанд ва невараларига аталган қуйидаги дил сўзларини айтади:

“Ҳар неким мамлакат маслаҳати учун айтдим, қулогингизда тутинглар... Агар менинг васиятимга амал қилиб адлу эҳсон билан оламини обод қилсангиз, кўп йиллар давлат ва мамлакат сизларда қолгусидир”.

Сирдарё бўйида Ўтрорда 1405 йилнинг 18 феввалида айтилган бу сўнги сўзлар “Темур тузуклари”да яратилган улкан ижодий кашфиётларга қўшилиб, теурийлар сулоласининг салқам беш аср ҳуқм суриши учун маънавий асос бўлди. Амир Теуурнинг бутун ҳаёти ва фаолиятида ижодқор шахснинг янгилик яратиш ва кашфиётлар қила олиш қудрати кўзга яққол ташланиб туради. Соҳибқирон яратган янги давлатнинг фаолияти ҳам унинг кашфиёти эди. Бундай давлат тузуми ундан олдин ҳеч бир мамлакатда айнан шу тарзда фаолият кўрсатган эмас эди. Янги типдаги бу давлатнинг адолат асосига қурилганлиги, золимлардан мазлумларни ҳимоя қилгани, бунёдқорлик ва илму маърифатни ривожлантиргани, халқнинг тенг ярмини ташқил этадиган аёлларга жўмардларча муносабатда бўлганлиги Амир Теуурнинг васиятларига астойдил амал қилган Шохрух подшоҳ, Мирзо Улугбек, Ҳусайн Бойқаро, Бобуршоҳ, Акбаршоҳ ва Шохжаҳонлар фаолиятида кўзга яққол ташланиб туради.

Амир Теуур асос солган ва “Темур тузуклари”да ижодий кашфиёт тарзида лойиҳаси яратиб қолдирилган сулола Турон, Ҳуросон ва Афғонистонда бир ярим аср ҳуқм суради. Беш қўл баробар эмас. Падарқуш Абдуллатиф ва Султон Абусаид қабил тождорлар бу сулоланинг Туронда ва Ҳуросонда инқирозга учрашига сабаб бўладилар. Шунда Бобур Мирзо бобоқалонининг ижодий кашфиётларини Ҳиндистон заминида амалга тадбиқ этиб теурийлар сулоласини янги тарихий босқичга кўтаради. Бу улуг сулола ҳинд заминида Баҳодиршоҳ II давригача яна 332 йил ҳуқм суради. Баҳодиршоҳ II нинг қундалиқларида ва ҳинд кинематографчиларининг унга бағишлаб яратган беш қисмли видеофилмида Амир Теуур салқам беш юз йил тарих сахнасида фолият кўрсатган сулоланинг асосқиси сифатида ифтихор билан тилга олинади.

Амир Тему́р сиймосига аталган меҳр ва эҳтиром, айникса, унинг тугилиб ўсган юрти Ўзбекистонда истиклол йилларида мисли кўрилмаган юксакликларга кўтарилди. Мухтарам Президентимиз Ислом Каримов халкимизнинг Амир Темурга аталган чексиз меҳр ва эҳтиромини “Маънавий юксалиш сари” китобида куйидагича ифодалаган эди: “Хамиша эл гамини, юрт гамини ўйлаб яшаган Соҳибкирон ёвлар оёғи остида топталган ўлкани дунёнинг энг қудратли салтанатига айлантирган эди. Келинлар, азиз дўстлар, барчамиз якдил бўлиб, ҳалол меҳнатимиз, ақлу заковатимиз, Ватанга муҳаббатимиз билан Ўзбекистонни жаҳон ҳавас қиладиган буюк давлатга айлантирайлик! Бу йўлда бобокалонимизнинг “Адолат ва озодлик — дастурингиз, раҳбарингиз бўлсин” деган доно ўғитлари доимий шиоримиз бўлсин!”.

Донишманд бобокалонимизнинг тарихий ўғитлари Ўзбекистон истиклоли даврида халкимиз ва раҳбариятимиз томонидан изчил амалга оширилаётганига бизнинг ҳар биримиз нафакат гувоҳмиз, балки бу улуг ишларга заррача бўлса ҳам хисса қўшиш орзусида меҳнат қилмоқдамиз.

Пиримкул Кодиров